

Выборець.

Якымъ Мачукъ оравъ у поли на ярну. Ажъ трись!—зломывся йому истыкъ. Якымъ лютывся и клявъ усима чортамы. До вечора бувъ бы skinчывъ ныву, та черезъ таку дурныцю годи буде докинчты. Ніякъ було й сердытыся—шкода часу; треба буде йты до-дому и вышука-ты щось на истыкъ. Винъ лышывъ погоныча зъ воламы и плугомъ у поли, а самъ пустывся суткамы до села. Жинкы десь не було дома, хата була заперта, але йому до хаты не треба було. Пишовъ до колешни, вышукавъ добру кривульку, обтесавъ и заправывъ истыкъ. Вже мавъ видходыты, якъ чуе—хтось клыче:

— Куме Якыме, куме Якыме!

Якымъ оглянывся,—то бувъ його сусида Васыль.

— А вы вже дома?—спытавъ Якымъ, знаючы, що Васыль ще ранисинько пишовъ бувъ у мисто.—Вже свое зорудувалы?

— Ой, зорудувавъ,—каже Васыль.—Не дай Боже никому процесуватыся! Вже четвертый термынь, а кинця якъ нема, такъ нема. А вы не въ поли?—запытавъ и зъ своего боку сусида.

— Чортъ мени истыкъ зломывъ, та я мусивъ ажъ до-дому йты; за той часъ мигъ-бымъ бувъ зъ килька разывъ плугомъ обернуты. Не знаю, де моя подилася; у васъ ии нема?

— Ни, нема. Ага! бувъ-бымъ забувъ. Тутъ у насъ бувъ прысяжний; в ашо и та й васъ не було, то винъ мени казавъ, абы вамъ сказаты, абы-сте у сей вивторокъ, що прыйде, пишлы до громадської канцелярии на выборы.

— Що за выборы?—спытавъ Якимъ.

— А хто ихъ знае!—каже сусида.—Мае прыйхаты комисарь и мають буты якісь выборы.

— Тьфу! Пекъ тоби лыхо!—сплунувъ Якимъ. Теперь робота, що чоловикъ не знае, чога хапатыся; имъ якісь дурныци въ голви, а ты йды та трать часъ!

— А що панамъ за беда!—каже кумъ Василь,—роботы не мають та й Богъ знае щдъ выгадують, а хрыстыянынь сьогодни,—добре кажете, куме,—не знае, що впередъ у руки браты.

— Ой радять-радять, та й ксбы хочъ яка корысть изъ того була,—муркнувъ Якимъ.

— Та панамъ може й корысть,—завважавъ сусидь,—але намъ хиба лышь така корысть, що бильши податкы накладають.

— А якъ не податкы, то шарваркы,—додавъ Якимъ.

— Ой шарваркы, шарваркы!—пидхопывъ кумъ Василь.—Зъ тымы шарваркамы тежъ не вытрымання: мій парубокъ таки два дни стратывъ, що золотомъ не заплаывъ бы!

— А мое не таке?—каже Якимъ,—не мусивъ я колысь та йты на цилый день зъ худобою возыты каминня!

Не було якъ довше говорыты: день не стоить,—сусиды розійшылся. Якимъ зновъ суткамы скоро вертавъ у поле, де лышывъ погоныча зъ воламы. Хлопецъ уже здалека його заздывъ, запригъ волы й наладывъ плуга. Якимъ, не кажучы ни слова, взявся до работы. Земля була мокра, лемишь треба було пускаты глыбоко, волы туго ступалы.

— Ча! гойса! ча! на мисце!—крычавъ тоненькымъ голосомъ погонычъ, пидганяючы то одного, то другого вола короткымъ батижкомъ на вышневимъ пужални, а Якимъ и соби договорывавъ:—Дали, волыкы! дали вразъ! гей, сыый, право! у-разъ диты! гей, волыкы, гей!—Ихъ голоса розлягалыся далеко и пропадады въ шырокимъ простори неба и земли.

Плугъ ишовъ тяжко, волы вытягалы шыи, поволи ступаючы. Все воны разомъ булы якъ бы одною сылою, одною моцею, що йшла проты другои сылы й моци, спочываючои въ земли, котру поборывалы лышь маленькымы частынамы, краючы скибу за скибою.

Помучылыся. Треба було даты видпочывокъ и соби й худоби. Выпряглы волы, пидкынули дрибненького лабузу, задержаного до орання. Якимъ розывзавъ торбыну, уломывъ соби кусень

хлиба, вытягнувъ силу и часныкъ, а решту давъ погоничеви. Волю перекусылы; треба було напоиты; вода була далеко геть-геть у поли, бо хоть на млакахъ ажъ хвылювала вода чыста, якъ слюза, та худибка не хотила ии пыты.

— Иды та напій волю,—сказавъ Якимъ до хлопця, а самъ сивъ на межи й зачавъ йисты.

* *
*

Сонечко сяло,—зелена озымына и свижо поорани нывы гей-бы втягали въ себе його тепленьке проминня. Велька млака блыщала шырокымы плесамы середъ зеленои травы й высокого твердого шувару.

Стоячу воду до половины прикрывала легка рыська*) розпущенымы лыткамы, гей-бы боялася, абы сонце не выпыло усеи воды, зъ котрой вона брала жыття. Жвави мухоловки литали по-надъ воду, разъ выще, то зновъ цилкомъ нызенько, бокомъ и просто вганяючы за здобыччу. Якимъ глянувъ передъ себе. Що-року оране поле покрывалося лыше скупю одноцилою травою, а бильше стырчало бур'янамы. Лышь шыроки корчи костеревы**) и пырлю дружылыся зъ собою, абы въ тій дружби якъ найбильше загорнуты земли.

— Паскудна трава!—буркнувъ Якимъ,—паскудна трава! Треба буде пры волочинню уважаты, абы й кориньчыка не лышылося.

Одынъ корчъ костеревы гей-бы пиднисся, пидійшовъ у-гору.—Що се? чы не кертыця***)?

Се дійсно була кертыця. Земля пухка розсыпáлася въ не-вельчкы м'якы купочки.

— Пся...—заклявъ Якимъ и схопывся за истыкомъ, абы выкнуты шкидныка; але кертыця прытаилася, пирнула въ землю и пропала, гей-бы ии й не було.

Якимъ сивъ на свое мисце и пыльно слидывъ за кертыцею, чы зновъ не покажется. Коло його нигъ выповзъ изъ земли червакъ, посувався зъ трудомъ, корчывся й тягнувъ за собою напивъ перегнылы стебельце. Дали мордувалася мурашка зъ крышкою хлиба, маленькою частынкою Якимовои поживы, крутыла

*) Пористъ на стоячыхъ водахъ.

**) Ридъ травы.

***) Критъ.

головкою то въ одинъ, то въ другой бикъ: все, що опустыть, то зновъ пиднесе,—и такъ безъ кинця. Пчилка тоненько забренила, нибы завела тыху, жалибну писеньку...

На межи, зарослій всилякою травою, выглядавъ дрибненький рясть, чепурылась червона медуныця и роскладався нызенько кучерявый лещыкъ *). Його солодкий запахъ прытягнувъ до себе пчилку; вона обмацувала лапки його кучеряву головку и глыбоко запускала язычокъ въ його тоненьки рурки.

Кертыця зновъ пидкынула землю. Але Якимъ вже теперь не встававъ, не хапавъ за истыкъ, що лежавъ коло нього на межи. Його голову мовъ роемъ обсилы думкы; усе, що винъ сьогодни чувъ и бачывъ, перемишалося разомъ и йшло одно за другимъ, гей-бы хто тягнувъ шнуромъ.

— Отъ та кертыця, що рые його поле,—вона робыть, працуюе. И той червакъ, що корчыться пидъ його ногою, и пташка, и та мурашка—усе те стараецься на жыття. Уже, выдко, таке Боже право, що хто хоче жыты, мусыть на себе робыты! Чому жъ такъ не йде межи людьмы? Одынъ робыть, працуюе, а другой лышь забавляецься на симъ свити!... Мужыкъ мусыть усихъ годуваты: не робывъ бы винъ на хлибъ, то люде не малы бы що йисты. О, тяжка то работа! Чоловикъ у земли порпаецься, якъ той червакъ. З'оры, заволочы, посій, та ще просыты бы ласкы Божои, абы то зерно зйшло, прыстыгло; а потому—нимъ ще зберешъ, змолотышъ! Панамъ легко жыецься на свити, а ты, хлопе, на ныхъ роботы! Воны тебе дурять та нибы до якоисъ рады клычуть, а за твою гирку працю кажуть тоби ще платыты, податкамы здырають...

Свижа, чорна земля розсыпалася новымы купкамы. Кертыця не перестала робыты свое, але Якимъ про неи забудувъ; винъ дывывся десь далеко по-надъ поля и млакы. Велькый, зъ шырокумы, розложенымы крыламы бузько, зъ довгою ломакою въ грубимъ дзюби, зашумивъ нызько надъ його головою и пропадавъ по-воли въ мрачнимъ простори, а з-за горба выходыла що-разъ выднійше маленька стать погоньча по-пры вельки, рогати сири воли.

* *
*

У недилю чувъ Якимъ, що пан-отець клыкавъ до себе цилу старшыну громадську та й наговорывъ имъ про выборы таке, що

*) Дрибна била пахуча конюшына.

було що слухаты. Ажъ пидскакувавъ старенькый, такъ багато говорывъ, та й людямъ наказувавъ про ти якись вы́оры. Люде не могли наросказуватыся, що старенькый говорывъ,—ажъ уха трищали.

— Вы сяки та таки,—казавъ пан-отець,—самы не дбаете про свои права, а потóму кажете, що эле мужыкови на свити, кається та чушаете въ потылицю! На панивъ видказуете, а якъ прыйдуть выборы, то на свого заступныка выбираете пана, поляка. Забулы вже панщину, колы то мужыкъ мусивъ на пана робыты, якъ виль, колы ничего не мавъ свого, бо все було панське, дававъ десятину, бравъ буки та гиршъ послиднього пса валявся пидъ панськымы порогамы!

Бувъ тамъ и сынъ пан-отцивъ, Ныкольцьо, що вчывся десь у высокыхъ школахъ, та саме теперь чогось прыйихавъ до-дому. Той ще переходывъ батька.

— Вы тутъ коренный нариды! Полякы зайшли, а проте воны надъ вами панують, усе на свое навертають. Нигде нема руськои правды, руського слова: у школи по-польськы, у суди по-польськы, нигде русынивъ не допускають, а въ краю говорятъ лышь про польськи справы, якъ бы тутъ русынивъ не було... Русыны жъ до того ще самы имъ помагають своею байдужнистю та тымъ, що не знаютъ своихъ правъ! Якъ бы русыны вси разомъ трымалыся, то полякы бъ тоди пизнали—„чья хата, того правда, и сыла, и воля.“

Се рознеслося по цилимъ сели. Звычайно той скаже одному, той другому, и циле село гуде одною бесидою. Якимъ може бы бувъ забувъ про выборы, але колы наслухався про ти рижни ричи, що газды *) росповидалы, то скортило й його питы, якъ надійшовъ вивторокъ, на котрый склыкалы выборцивъ.

Коло громадськои канцелярии була вже купка людей: одни стоялы на двори, други то выходылы то входылы у хату. Балакано то про одне, то про друге, найбильше про господарство та про жыда-арендаря, що вельку биду зводыть у сели.

Старши газды, що не разъ уже булы на выборахъ, побоювалыся, що имъ прыйдеться довго почекаты на комисаря зъ миста. Разъ було таке, що отакъ посходылыся, то чекалы до темной ночи и не дочекавшыся мусилы росходытыся до-дому. Тому жъ

*) Газда— хазяинъ, господарь.

то може свидоми сього люде сходьлыся помалу. Навить ще й пан-отця не було. И на нього то не разъ прыйшлося людянь добре почекаты, але сеи ричи винъ уже пыльнувавъ.

— Ось уже й пипъ иде,—казавъ хтось зъ газдивъ.

Се дійсно бувъ пан-отець, скорченый и старый, у невеличкимъ чорнимъ капелюси, а люде вже звыклы його здалека пизнаваты.

— Слава Иисусу Хрысту,—сказавъ винъ гримкымъ, якъ на свои старечи лита, голосомъ, пидходячы до громадянъ.

Газды поклоньлыся и пустьлыся по черзи цилуваты пан-отця въ руку.

— А шоб, ще нема комисаря?—запытався старенький, моргнувшы штудерно однимъ окомъ, якъ нибы свій межы своимы, що чекають на когось для ныхъ чужого.

— Не знаты, чы и ще не треба буде почекаты,—видповили ти, що стоялы бльжче.

Пан-отець пишовъ до канцеляри, а за нимъ посунулыся старши й поважнйши газды; молодши лышылыся на двори.

— Но, що-сьте, панове-гадзы, урадылы?—поспытався пан-отець, сидаючы за стиль.

Газды насупьлыся. Стало такъ тыхо, нибы макъ сiявъ...

Правду сказавшы, нарады мижъ нымы нiякои не було, ни зъ чымъ було выходьты передъ пан-отцемъ; тожъ усихъ очи звернулыся на старшого брата, що видъ давна водывъ пèредъ у цилимъ сели.

То бувъ старый чоловикъ, до 90 рокивъ, а вже зъ якыхъ сорокъ рикъ бувъ старшымъ братомъ; колысь бувъ винъ „пле-нипотентомъ“ и не одну справу заладывъ у сели, якъ нихто не знавъ, що робьты.

Теперь, колы уси звернулы на нього очи, винъ пизнавъ, що йому треба выйты зъ своимъ словомъ.

Але винъ не спишывся, нибы ждавъ, чы не найшовся бъ хто иншый, абы його тутъ заступывъ. Винъ любывъ вымовляться старымы литамы та тымъ, що йому бъ уже думаты про инше жыття, куды його Богъ незадовго поклыче, а не про сю землю.

Святе Письмо винъ знавъ на пальцяхъ и любывъ його наводьты пры своихъ бесидахъ. И теперь, пождавшы, винъ видкашельнувъ и зачавъ словами Святого Письма:

— Азь есмь пастырь добрый и душу мою полагаю за овцы моя,—тожь и мы чекалы на свого пастыря.

Газдамъ роз'яснились лыця: слова старшого брата выда-
лыся имъ, нибы ихъ власнымы словами.

— Та се правда,—потакнувъ одынь, такожь старый чоловикъ,—
се правда, що вивцянь безъ пастыря нїяково,—переводячы слова
евангелїя на свою мову, бо такимъ складомъ, якъ старшый
братъ, ниhto въ сели не вмивъ говорыты.

Пан-отцеви очи заблыслы вдоволеннямъ и радистю, але
ривночасно поглядъ його упавъ на чоловика, що сьидивъ у
кутку; його хмарне лыце не сходилося зъ яснымъ поглядомъ
присутнихъ. Пан-отець перебигъ очыма цилу компанїю, його по-
глядъ спочывъ майже на кожнимъ лыци окремо, нибы шукавъ
бильше хмарныхъ лыць, котри вже своимъ выдомъ супере-
чылы бъ словамъ старшого брата.

— Вы, панове-газды, знаете,—зачавъ винъ нарешти,—що маєте
выбираты выборчивъ, се-бъ то, такихъ людей, абы выбрали видтакъ
посла. Выбирайте, кого хочете, я пиду за вами: лишъ выбирайте
людей певныхъ, що знаютъ, що вони русыны, и дадутъ голосоъ
на руського посла. Отже выбирайте людей незалежныхъ, котри
бъ не боялыся ни пана, ни старосты и не продавалы своеи со-
висты за якыхъ килька крейцаривъ!...

Мымохить усихъ очи звернулись на чоловика въ кутку.

Що се було проты вїята, мигъ кожний догадатыся, бо пры
остатнихъ выборахъ вїйтъ мавъ иты за старостою, и видъ того
часу все щось не ладно велося межы вїитомъ и пан-отцемъ.
Люде заворушылыся, вони знали, що пан-отець не хотивъ, абы
выбираты вїита на выборця, та зъ того выходыла вся беда та
закрутынїя. Пан-отець пан-отцемъ, але вїйтъ вїитомъ; треба и
пан-отця, але треба й вїита. Вїйтъ бувъ чоловикъ гордый и
гострый. Учувшы отси звернени до себе слова, винъ цилый по-
червонивъ зи злости.

— Побачымо, якъ то буде!—сказавъ голосно, а ривный його
звычайно голосоъ легко дрижавъ.

Пан-отець удавъ, що не чуе, и выйшовъ зъ хаты.

Теперь громадяне стали ризко по двохъ бокахъ: одни
стоялы за вїитомъ, а други за пан-отцемъ. Булы й таки, що хо-
тили выбираты и пан-отця й вїита, якъ то кажуть—абы бувъ и
вовкъ сытый, и коза цила.

Тымъ часомъ на двори велась инша справа. Село було велике, давало ажъ чотырьохъ выборцивъ; тожъ, окримъ пан-отця й вйта, треба було ще двоухъ. Тутъ дававъ провидъ Иванъ Рыбакъ. То бувъ чоловикъ ще не старый, але по досвиду й розуми хто знае, чы не ривнявся старшому братови; винъ не знавъ такъ Святе Письмо, якъ старший братъ, але за те знавъ бильше, що въ свити діється. Бувъ пысьменный, купувавъ кныжечкы и трымавъ руськы газеты. Знавъ всияку „поведенцію“: шобъ, якъ и зъ кымъ говорыты. Бувъ зъ килька разивъ выборцемъ, тожъ и теперь никто не думавъ про те, абы його не выбираты, хочъ вйтъ його не любывъ и называвъ „попивськымъ поплечныкомъ,“ бо пры выборахъ винъ усе державъ зъ пан-отцемъ.

Закымъ громада змогла розибраты допевне, шобъ роботы, над'йихавъ комисарь, то вже не було часу на балакання. Комисарь спишывся, якъ бы його гнало сто чортивъ, и майже полетивъ до канцеляри. За нымъ пишовъ пан-отець и вся старшына, окримъ Ивана и старшого брата, котри лышылыся на двори межы молодшымы.

Прысяжный, червоный та наляканы, килька разивъ выбигавъ и склыкувавъ до хаты. Але тутъ ишло инше дило. Ходыло о ще одного выборця; люде не могли зважытыся, зачалы говорыты то сей, то той, але якось не йшло, якось не можна було такъ въ очи говорыты: сей липшый, а сей плохшый.

Иванъ бачывъ, що се не борзо скинчытыся; тожъ, ничего не кажучы, вытягнувъ из-за череса пачку сирныкывъ и зачавъ обтыраты червони головки. Уси догадалыся до чого то йде, и вси мовчкы на те прыстали, дывлячысь въ руки Иванови. Зъ усеи пачкы винъ лышывъ лышь одынъ сирныкъ зъ головкою и видтакъ пишовъ зъ нымы межы люде. Хоть никто ничего не говорывъ, але кожный знавъ, що якъ вытягне безъ головкы, то безъ головкы; але якъ зъ головкою, то буде выборцемъ. Иванъ ходывъ видъ одного до другого, и вси вытягали по одному патычкови.

Нарешти потягнувъ и Якымъ—и його сирныкъ бувъ зъ головкою.

Винъ здывованыи глянувъ навкругъ себе и йому здавалося, що на всихъ лыцяхъ бачыты те здывування, яке нымъ заволодыло. Де-якы газды справди стали соби марыкуваты, що липше було згодытыся на вильный выбиръ, якъ тягнуты сирныкы. Се Якыма вражало немыло, и винъ ставъ выпрошуватыся, що винъ

ще молодой, що не буде знаты, що робыты, що липше було бь, якъ бы выбрали когось иншого.

Присяжный зновъ выбигъ зъ хаты переляканый, що комисарь спишыться. Якимъ усе ще видтягався, але справди не було часу, и старшый братъ майже наказавъ йому лышыться пры тимъ, що вытягнувъ.

— Таке вже твое щастя, чоловіче,—сказавъ винь,—таке вже твое мае буты, то й не можешъ того зрикаться!

— Колы вже такъ, то такъ,—потакнули и други,—колы вже такъ выпало, то най вже такъ и буде!

По симъ слови газды посунулыся до хаты. Комисарь кыдався й лютывся, що такъ зволикають.

Нарешти распочалося голосування. Насам-передъ зачалы видъ пан-отця. Винъ давъ свій голосъ на старшого брата, на Ивана Рыбака, та на двохъ першыхъ липшыхъ газдивъ, котри йому попалися. Потому заклыкалы старшого брата. Винъ звывявся, що се вже не для нього, що йому вже про що инше думаты бь. Комисаря выводуло се все зъ терплячкы.

— Але тутъ теперь не мисце на таке балакання! Скажить липше—на кого даете голосъ и край!

Якъ бы то хто такъ изъ громады бувъ видизвався до нього, бувъ бы за свое добре видобравъ; але зъ панамы инша справа. Тожъ винь, уженичого не кажучы, давъ свій голосъ на пан-отця, Ивана, на одного зъ тыхъ газдивъ, що на ныхъ голосувавъ пан-отець, и на Якыма.

Колы выклыкалы вйта, винъ ставъ понурывшыся, а по хвыли сказавъ, що винъ дае голосъ на Ивана, Якыма, на одного сусида и на себе. Люде переглянулыся межы собою. Самому на себе вже казаты не лычыло, але выдно, що винъ доконче хотивъ, абы його выбираты. Тожъ, колы по нимъ выклыкалы другого газду, винъ зам'явся и давъ голосъ на пан-отця, Ивана, Якыма и вйта.

Потому йшло вже якъ по нытци: вси вже на одныхъ каза-лы, хиба десь-не-десь трапывся хтось, що кынувъ голосъ на кого иншого. Якимови заперло духъ у грудяхъ; спершу винъ вымовлявся, а теперь дывывся зъ трепетомъ кожному на губы и марыкувавъ на тыхъ, що його помыналы.

Колы скинчылося голосування, и комисарь прочытавъ тыхъ выбраныхъ, а мижъ нымы й його имя, то стало йому такъ ве-

село, що винъ никола й не думавъ бы бувъ, що така ричъ може йому вчыныты такую радисть.

Комисаръ заразъ по тимъ забрався, бо мавъ переводыты выборы ще въ другимъ сели. Люде стали расходытыся.

— А що теперь буде, Якиме?—сказавъ пан-отець видходячы.— Громада трымалася твердо, тожь и намъ треба буде твердо трыматися и не кинуты свій голосъ у болото.

Видъ тыхъ сливъ Якимови стало ще веселійше; винъ бувъ зъ молодшыхъ и пан-отець зъ нымъ никола не ставалы на ніяку бесиду.

* *
*

Гордый и веселый, винъ не стямився, колы опынввся на своимъ обійстю. Жинка склыкала куры на вечерь, стояла передъ хатою й кыдала зъ подолка по жменци послиду, а їи голосне на-клыкування чувъ Якимъ здалека.

— Але ты высидився! — сказала вона, побачывшы чоловіка у воротяхъ,—я гадала, що тебе вже десь пирвало, або холера напала...

— Або що?!—муркнувъ Якимъ, усмихаючыся.

— Та якъ—що? тратыты дныну, то ничего не значыть?—видповила зъ гнивомъ жинка.

Сказавшы се, вона борзенько забралася до хаты, бо знала, що такъ зъ Якимомъ не завжде можна було жартуваты. Якимъ ступавъ за нею слидомъ, и вона вже побоювалася, чы не надто проговорилася.

Колы винъ скинувъ капелюхъ и сердакъ, жинка глянула на нього з-пидъ ока и здывувалася, побачывшы, що винъ такъ само веселый, якъ и передше.

— Знаешъ що, жинко?—сказавъ чоловікъ, гей-бы й не чувъ того, що вона йому недавно цвиркотила,—знешъ що? мене выбрали выборцемъ!

— Выборцемъ? — повторила Якимыха, ще бильше здывована.— Що се таке—выборцемъ?

— Такимъ, якъ передъ трьома рокамы бувъ выбранный вийтъ и Иванъ. Знаешъ?

— Не знаю,—видповила жинка.—Що се—вийтъ, чы присяжный?

— О-о! вона вже вийтыхою хотила бы буты!—реготався на все горло чоловікъ.

— Та хто тебе тамъ выбравъ?

— Но, говори зъ нею,—дурне дурнымъ!... та хто бы—громада!

Вона здвигнула плечыма; чымъ выбрала иі чоловіка — вона не знала, але змиркувала, що все якымсь старшымъ. Ціла громада выбирала и выбрала иі чоловіка; то вона вже й забула, що сердылася за страчену дныну.

— Може й справди ще його колысь и вйтомъ выберуть, а се такъ гарно буты вйтыхою въ сели!—думала вона.

* *
*

Другои дныны веселисть Якыма стала потахаты, а натомистъ проколювались журлыви пытанья.

— А що теперъ буде? що теперъ робыты? — запытувавъ винъ себе мымохить, и неспокійни думкы порушувалы його умъ. И винъ теперъ справди почавъ жалуваты, що прыставъ на той выбиръ. Не знаты на що й за кымъ треба даваты голосъ, а може й пидпысуватися; то чы не липше, може, було бъ сыдиты въ хати, робыты свою роботу, якъ иты на якисъ выборы?

Чымъ бильше про се думавъ, тымъ журлывійше ставалы його думкы. Винъ уже миркувавъ, чы не можна бъ якось того зректыся и цілои биды видпекатыся.

Але колы ставъ про ти свои сумнивы говорыты жинци, то вона розвела його голову.

— Громада тебе выбрала, то нема що и зрикатыся. Що будуть други робыты, те будешъ и ты—, куды голка, туды й нытка”.

— Добре кажешъ, жинко. Треба буде питы порадытыся до попа, або вйта; що будуть други робыты, те зроблю й я.

* *
*

Але покы Якымъ спромигся розибраты у свойй голови, де и до кого передше йты, прыйшовъ до нього Иванъ.

— Отъ я дурно й журывся,—подумавъ Якымъ,— а дило само собою складається.

Стало на пан-отци, бо Иванъ прыйшовъ, абы Якымъ ишовъ зъ нымъ до пан-отця, а тымъ разомъ уже порадытыся. Якымъ власне скинчывъ робыты грабли до грядокъ для жинкы, на котри чекала вже скопана грядка.

Колы Иванъ прыйшовъ и взявъ зъ собою Якыма, жинци стало маркотно: се вже и вѣйтыхою не варто буты, якъ работа мае стояты, а газдивство упадаты!...

— Чоловикъ може розволочытыся,—се и такъ бувае. Колысь то стратывъ дныну, а теперь зновъ пишовъ и грабель не докинчывъ! Абы-мъ мала хочъ чымъ грядку заволочыты! Хиба пиду до сусиды грабливъ позычыты? До попа далеко, та й ще тамъ забавляться и грядки позасыхають. Може бы було липше, якъ бы бувъ того скинувся, а вона, дурна, сама його порадыла! Кобы хочъ знаты, чымъ його выбрали, та й на яке?

Ненадійно щаслыва думка прыйшла їй до головы. Їй прыйшло на гадку питы до Иваныхы, про все роспытаты та й розвидатыся. Кажуть, що їи чоловикъ уже разъ бувъ тамъ якымось выборцемъ,—тымъ, чымъ теперь выбрали Якыма, то й Ивановыха буде знаты, що то таке, та чы се добре, що ихъ чоловикивъ по-выбирали?

Якъ погадала, такъ и зробыла. Взяла новый кожухъ, зав'язала вельку шалинову хустку, замкнула хату й пишла.

Иваныха—була то жинка гонорна, велького роду. Якымыха ще була дитвакомъ, якъ вона виддавлася, то й рада була нагоди, що може зъ нею бльжче зійтыся.

— О! десь медвидъ у лиси згыбъ! Треба бы попелу взяты та слиды посыпаты,—прывидала Ивановыха, побачывшы Якымыху.

Якымыха подилувала Ивановыху въ руку, а та їи въ голову.

— Просымо сидаты! — сказала Ивановыха, прыбираючы лавыцю. Росповидайте, де що нового чуваты?

— Нема ничего нового, усе старе.

— То кажить, що доброго робыте?

— А що жъ роблю? що лекше!—видповила Якымыха жартуючы.

— Та що найлекше? хиба спаты!—каже й соби жартомъ Ивановыха.

Жинкы засміялыся.

— Дай, Боже, жартуваты, кобы не хоруваты,—завважала Ивановыха. Охъ! бороны Боже видъ слабосты, якъ Максемыха Ивановынышна: пивъ року хорувала, та й учора вмерла. Буде колысь якась збыткуватыся надъ їи дитьмы, та й вымовляты, що наробылася на чужи диты. Не дай, Господы, лышь диты сыротамы лышаты!...

— А в а ш о г о нема дома?—запытала нарешти, ныбы не хочачы, Якымыха.

— Та де йе—нема! Десь пишовъ до попа; та й вашъ, бачу, мавъ зъ нымъ питы?

— Таже мавъ мы сьогодни грабли докинчыты, бо не маю чымъ заволочыты грядкы, а винъ взявся та й пишовъ.

Иваныха покрутыла головою.

— А мое не таке? гадавъ сьогодни бульбу садыты, колы прышовъ пиддячый—ходить та й ходитъ до попа.

Якымыха рада була, що звела бесиду, на що хотила, та помаленьку стала роспытуваты Иваныху, чымъ то выбрали ихъ чоловикивъ та на що?

— Вы вже, Иваныхо, въ тимъ булы, то знаете; а я лышь те знаю, що мого чоловика видъ роботы видрывають.

— Та правда. Видкы жъ вы те можете знаты, Якымышко? Н я бъ не знала, якъ бы мого чоловика раз-у-разъ до усього не выбиралы.

— Та то я й кажу: пиду до Иваныхы поспытатыся; вони вже въ тимъ булы и знаютъ.

— Спершу я соби гадала, Якымышко,—казала Иваныха,—що то выбрали мого чоловика на те, абы стягавъ податкы, та й такы сварылам-ся зъ нымъ, бо боялам-ся людськихъ проклонивъ; але потому довидалам-ся, що то цисаръ склыкае на якусь вельку раду. Иванъ казавъ, що ни на однимъ ярмарку, ни на видпусти не выдивъ тилькы панивъ та попивъ, що тоди въ мисти, якъ на ту раду збиралыся. А жывивъ то вже тьма тьменна!

— И цисаръ тамъ бувъ?—запытала Якымыха.

— Не знаю, але видай не бувъ; мавъ десь буты у иншимъ мисти. Иванъ лышь росповидавъ, що паны зъ мужыкамы такъ водылыся, гей-бы своя ривня. Нашъ пипъ зъ Иваномъ водывся попидъ боки, та инакше його не называвъ, лышь—куме Иване. Тилькы вйтъ бувъ щось змыкытывъ, а видтакъ пипъ и казавъ Иванови:—Кобы такы вси, Иване, якъ вы, то мы не такы бы булы бидни, якъ теперь.

Иваныха ще довго росповидала, що паны й жыды ходылы за Иваномъ гурмою, та все просылы, абы на ныхъ дававъ голось, що ажъ пальцею мусивъ обганятыся, а одного жыда такы добре потягнувъ.

Якымыси ажъ у голови шумило видъ усього, що й наговорила Иваныха, та хочъ видъ сього не стало й яснйше, та все такы й здавалося, що багато довидалася.

* *
*

Тымъ часомъ Якымъ бувъ зъ Иваномъ у пан-отця на наради. Все, що Якымъ чувъ видъ другыхъ, теперъ переслухувавъ своїмы вухамы.

— Що бъ то за сылу малы русыны, кобы уси разомъ трималыся, кобы не мужыкы, що не знаютъ свого права, не розуміють цисарського закону!

А сынъ гей-бы зъ кныжки чытавъ:—Килькы то русынивъ пидъ нашымъ, а килькы пидъ московськымъ царемъ!... — и ажъ поломинь ишла йому зъ очей, колы ставъ выраховуваты, що на килькадесять тыхъ, що йдуть до тои велькои рады, допыхається ледве килька русынивъ.

— А то все тому, що наридъ не просвиченый и такой темный, що вже видай такого темного на цилимъ свити нема, та черезъ те вся беда межы людмы; черезъ се русынъ бидный и поныженный!

Якымъ гей-бы зи сну будывся. Винъ знавъ, що мужыкы темни и невчени, але ажъ лячно йому ставало, колы взнавъ, що вони такы зовсимъ дурни, та черезъ те уся беда на свити. Ще дывнійше йому робылося, колы Иванъ и соби ставъ говорыты, що наридъ темный, що не знае, хто його ворогъ, а хто прыатель, хто його на добру, а хто на злу дорогу наvertsае.

Якымъ уже радъ бувъ зробыты все, що вони хотилы, абы лышь не браты усього зла на свою темну мужыцьку совисть...

Стало на тимъ, що треба даваты голосъ на якогось пана зи Львова, чоловика вченого, доброго русына, що буде вже знаты, колы и якъ обизватыся за руськымъ народомъ.

Але колы сказалы його им'я й призывще, Якимови якось языкъ не складався, и винъ не мигъ добре вымовыты. Та Иванъ пообицявъ, що його вже вывчыть, бо винъ уже разъ на того пана голосувавъ: треба лышь, абы Якымъ усюды Ивана трывався.

* *
*

— А що пипъ казавъ? — пытала Якымыха, колы Якымъ вернувся до дому.

— Ты бъ усе хотила знаты! Будемо выбираты свого посла, одного пана зи Львова. Знаешъ, що то посоль?

- Та на що його, того посла?—запитала Якымыха.
- На́ що! абы стававъ за народомъ, абы за свій наридь упомянався. Вже досыть надъ нами напанувалыся чужи та й назбыткувалыся!... Теперь и намъ треба свого чоловіка!
- Та бо ты кажешъ, що то якыйсь панъ!
- Та щó зъ того, що панъ, колы добрый русынъ!
- Або то панъ може буты русыномъ?—спытала цикаво Якымыха.
- Отъ туды! Якъ бы не мигъ буты, то бъ не бувъ.
- Якымыха здвгнула плечыма. Якымъ їй того не пояснявъ, та йому самому ледве що зорило; але де то проты бабської головы!
- Якымъ лышь чекавъ той дныны, колы заклучуть у мисто, абы виддаты свій голосъ тамъ, де треба, та лышь повторявъ им'я и призвыще того пана, абы не забуты та не статы смихомъ.
- Такъ якъ позавтра мавъ уже йты, ажъ дывыться—їде до нього вїтъ и секвестраторъ. Якымъ здумывся. И податкы заплачывъ, и грошей у никого не зычывъ!... Щó вони видъ нього хочуть? Вїтъ якъ бы вгадавъ Якимови гадкы, та й видразу такъ и каже:
- Щò гадаете, Якыме, чого мы до васъ прыйшлы?
- Та вже буду чуты, якъ скажете,—видповивъ Якымъ.—Прощу, будьте ласкавы, до хаты!
- Якымыха, побачывшы гостей, кынулася по хаты, постырала лавыцю й попросыла сидаты. Гости посидалы, а Якымыха стала тыхенько коло печи й пидпершы бороду рукою, чекала, що зъ того выйде. Секвестраторъ росперся на лавыци й почавъ роботы цыгарку.
- А щó, такы не догадаетесь?—сказавъ вїтъ до Якыма.
- Якымъ може вже й догадувався, але на що йому було те казаты; нехай кажуть самы, колы прыйшлы.
- А щó, булы-сте оногды зъ Иваномъ у попа?
- Якимови стало нїяково, але видпиратыся не було якъ: выдко, що вїтъ про се знавъ.
- А що тамъ багато говорылы-сте доброго?—запытавъ вїтъ политычно.
- Отъ, якъ говорыться, усяке: и добре, и зле...—видповивъ Якымъ, выкручучыся.

— А кого винъ тамъ казавъ выбираты?—спытавъ просто секвестраторъ, не добираючы сливъ.

Якымови стало знову ніяково,—винъ зам'явся; йому не хотилося просто видповисты, хочъ бачывъ, що нема що крутыты, бо колы вони знають, що винъ тамъ бувъ, то й ледве не знають, щбъ говорылося?

— Та якогось пана зи Львова!—сказавъ по хвыли не твердымъ голосомъ.

Секвестраторъ засміявся и махнувъ згирдно рукою.

— А вы його знаете?—запытавъ винъ, споглядаючы на Якыма з-пидъ ока.

— Та видкы знаю?—видповивъ Якымъ уже смилывійше.—Але пипъ казавъ, абы його выбираты, бо винъ буде за народомъ стояты.

Секвестраторъ ще дужче засміявся. Сей смихъ перейнявъ Якыма дрощемъ, и винъ пожалувавъ, що видразу сказавъ правду. Секвестраторъ ув-одно сміявся:

— Пипъ казавъ, пипъ казавъ! Може бъ я ще щось липшого сказавъ, якъ пипъ, кобы-сте хотилы мене слухаты! Але пана Кивковецького не казавъ вамъ выбираты, не правда?

— Та бо винъ, бачу, не нашъ, не русынъ?

— Эге! та бо я бачу, що вашъ пипъ вже васъ добре „пидрехтувавъ“!

— Пидрехтувавъ, не пидрехтувавъ,—видповивъ трохы сердыто Якымъ,—але се вже правда, що липшый свій, якъ чужый!

Війть споглянувъ на Якыма довгымъ, пронькаючымъ поглядомъ. Въ хати стало тыхо... Якыма той поглядъ немовъ бы трохы збентеживъ, хоть винъ и самъ не знавъ, чому.

— Яке йихало, таке здыбало!—сказавъ війть по-воли, не спускаючы очей зъ Якыма.—Яке йихало, таке здыбало... розуміете, Якыме? Панъ зи Львова, чы панъ зъ Кивковець,—скажить самы, чы се не все одно? Панъ паномъ, а мужыкъ мужыкомъ! Видъ панської рады мужыкови лекше не буде. Кожный тягне на свое: панський верхъ та й панська правда. Паны та попы знають свое, а мужыкы свое. Не вгадавъ бы той, хто думавъ бы, що я-бымъ дався кому-будъ перевесты, якъ-бымъ выдивъ який пожытокъ для мужыка. О! не зъ такыхъ я, нехай соби пипъ каже, що хоче на мене!

— Вы вирыте попамъ?—зачавъ зновъ секвестраторъ своимъ то-
ненькымъ шепотливимъ голосомъ. Не досыть ще людей луплять,
здырають, та ще ихъ баламутять? Отъ колысь то, не казали лю-
де, що вашъ пипъ взявъ за похоронъ остатню овечку? Здырають
зъ мужыкивъ послідне, та ще накыдаються имъ за опикунивъ,
нибы вони такъ за ныхъ дбають!...

— Се мы й самы знаемо,— перебивъ вйть поважно, — про се
вы й не маете щó намъ казаты. О, знаемо: не заплаты — не ру-
шыться зъ хаты, хотъ у церкви говорыть про боже й людське
мылосердіе! Але знаемо такожъ щó и паны! Ще не обсохло на-
ше тило видъ крови! Пам'ятаемо ще ихъ буки й гарапныкы; а
колы мынулыся мандаторы та атаманы, то лышылыся ще оконо-
мы, польови та побережныкы! Колысь то у двори мало не вбы-
лы хлопця мого сусиды, що пасъ на заринкахъ, хотъ ти заринкы
булы колысь наши, громадськи. Але чы то лышь у насъ такъ
діється? Усюды до панивъ попрылыпалы наши лисы, лугы та па-
совыська! А ни видъ попивъ, а ни видъ панивъ нема намъ чого на-
діятися: намъ слухаты бъ воли нашего найяснійшого монарха та
видъ нього чекаты полекшиння; винъ лышь намъ може полекшин-
ня даты, а видъ панивъ та видъ попивъ, якъ кажу, нема чого
сподиватися! Кожна рука соби крыва... Нехай вона буде соби кры-
ва и въ мужыка!

Пры тыхъ словахъ секвестраторъ помацався по кышеняхъ.
Вйть урвавъ бесиду й оглянувся по хати. Зъ його сливъ та по-
гляду можна було змиркуваты, що винъ хоче щось бильше казаты,
лышь здержується.

— Нехай вона буде и въ мужыка крыва!—повторывъ поважно.
Тутъ зновъ оглянувся навкругъ себе.

— Сказало-бъ ся щось бильше,—доповивъ винъ кашельнувшы,—
та за-багато насъ тутъ йе...

— Жинко, йды зъ хаты!—сказавъ Якымъ.

Якымыха выйшла зъ хаты, але стала пидъ двери та й на-
хылыла вухо. Вйть говорывъ дали:

— Наша така ричь: панъ секвестраторъ дадутъ вамъ гроши,
вы голосуйте за Кивковецького пана та й кинець. А я вамъ ка-
жу, Якыме, та й забожуся на усе въ свити, — тутъ вйть уда-
рився такъ сыльно въ груди, що ажъ у нимъ щось тевкнуло,—
що бильше корысты мужыкови зъ тыхъ всихъ комедій певно не-
ма, вирте мени!

Секвестраторъ вынявъ десятку й поклавъ на стиль. Десятка була ще цилкомъ нова: свижа сына фарба ажъ хапала за очи.

— Сховайте, сховайте се для себе!—сказавъ Якимъ, видвертаючыся видъ прынадного папирця.

— Хи, хи, хи!—зашумивъ секвестраторъ, якъ у ночи сова, хапаючы вухомъ не конче твердый голось Якыма.—Що то робыты комедіи, пане выборець? Кажу вамъ—берить гроши та й тыхо сидить, и все буде добрѣ! Не выкыдайте дурно грошей зъ своєї хаты, колы самы лизуть у руки. Кажу вамъ—берить, та й давайце голось на Кивковецького пана, и кинци у воду. Липше тыць, якъ ныць! Добре вѣйтъ кажуть: видъ панської рады мужыкови лекше не буде... Боитесь попа, чы шо?

Якимови, шо знавъ, якъ вѣйтъ усе говорывъ, абы не боятысь попа, та й якъ тымъ самъ вельчався, шо не боиться його, зробылося стыдно, шо секвестраторъ пры вѣйти на се натякнувъ. Винъ заперечывъ голосно, шо попа не боиться, шо пипъ мае свѣй розумъ а винъ свѣй, шо попови до престола, а не до нього. Секвестраторъ узявъ зъ стола десятку и штуркнувъ Якимови въ руки.

— Значыться—берете гроши й голосуете на Кивковецького пана...

Якимъ стоявъ неришучый, але грошей не взявъ.

Быстрый поглядъ вѣита спостеригъ сю неришучисть Якыма; винъ узявъ десятку зъ рукъ секвестратора й поклавъ назадъ на стиль.

— Гроши лышить, не пропадутъ!—сказавъ вѣйтъ.—А вы, Якиме, роздумуйте соби: нагадется, то визьмете, а розгадется, виднесете мени назадъ. А за гроши вже я вамъ ручу,—сказавъ, обертаючыся до секвестратора.

* *
*

Колы Якимъ видпроважувавъ гости за ворота, Якимыха скоренько вбигла до хаты. Десятка лежала въ тимъ мисци, якъ ии лышылы. Вона вже простерла руку, абы ии взяты та сховаты до скрыни, та побоювалася Якыма.

— Почекаю,—подумала,—але десятку зъ рукъ не пушу. Добре вѣйтъ казавъ: нехай паны раду радять, а мужыкови добре шо-то;

а вїть розумный чоловік; може, розумнїйшый видъ Ивана, бо инакше не бувъ бы вїтомъ у сели, хоть и не трымае зъ попомъ.

Колы Якымъ увїшовъ до хаты, вона видразу накынулася на нього:

— А що, визьмешъ гроши? Хиба-бысь дурный бувъ, абы-сь не бравъ: буде чымъ податокъ заплааты, або ще п'ятка, то вже й кожухъ буде.

Якымъ мовчавъ задуманый, а жинка все натуркувала:

— Чому не браты, якъ дають? Се не крадена ричь! Нихто розбоємъ не ходывъ! Люде просять, абы браты гроши, а винъ, дурный, ще надумується!

Заохочена своими власными словами Якымыха, вытягнула зъ скрыни платину, абы сховаты гроши, але чоловікъ мовчки видвернувъ їи руку, взявъ гроши та й захавъ у чересь.

* * *

У тры дни потόму выборци рушалы въ мисто на выборы. Иванъ не знавъ про заходы вїта и секвестратора коло Якыма, бо а ни вїть, а ни секвестраторъ до нього не заходылы. Але винъ чувъ десь у сели, що вїть выбирається зъ Якымомъ одною фурую.

— Се вже щось недобре,—подумавъ Иванъ,—треба питы та й допевне довидатыся; йизда зъ вїтомъ не конче добра!

Иванъ, не довго надумуючыся, пишовъ до Якыма, ныбы то такожъ за-для йизды—хотивъ його запросыты, абы зъ нымъ йихавъ; а властыво довидатыся, чы винъ дїсно вже зъ вїтомъ умовывся. Якымъ ничого передъ тымъ зъ вїтомъ про се не говорывъ и не знавъ, якъ мигъ вїть казаты, що винъ зъ нымъ пойиде.

— Но, пойидете зъ намы,—казавъ Иванъ.—Я йиду зъ попомъ, можемо взяты другу фуру, бо й панычъ зъ намы пойиде: винъ, бачыте, до того цикавыи!

Якымъ ставъ не свїй. Йому якось стыдно стало передъ Иваномъ: не знавъ, що казаты и якъ видкрутытыся. Радъ бы бувъ пойихаты зъ нымъ, а тутъ щось гей-бы його задержувало, гей-бы його в'язало, а винъ не мигъ зъ того розвзатыся. Винъ турботно почухався въ голову й поправывъ на соби чересь, котрый йому чогось тяживъ, а новенька, дана секвестраторомъ десятка

заворушылася гей-бы червакъ у спорохнявилымъ зуби. Винъ не знавъ, що робыты. Йому хотилося найперше збутися Ивана. То винъ вымовывся, що вже пойиде своею фурую, бо жинка мае якусь потребу въ мисто; та й на колесо здалося бѣ обручъ набыты, бо сього вже ніякъ не зробіть цыганъ у сели, а хоть бы зробывъ, то не такъ деликатно, якъ у мисти.

Иванъ щось помиркувавъ. Винъ уже добре догадувався, куды то йде, та й самъ зачавъ бесиду, що Кивковецького пана хочуть выбираты полякы, а русыны—пана зи Львова. Якымъ стоявъ, якъ на вугляхъ.

— А що? пам'ятаете, якъ называється той панъ, що його маемо выбираты?

Якымъ голосно сказавъ його им'я й призывще. Иванъ глянувъ на нього бокомъ.

— Но, то йидете зъ нами?

— Ни, не йиду; дякувать,—пойиду своею фурую.

Иванъ, ничего вже бильше не кажучы, пишовъ.

Якымъ справди загадавъ йихаты своею фурую, та выбратыся такъ раненько, абы вйтъ не захопывъ його дома.

Не хотилося йому йихаты зъ вйтомъ, абы се бачывъ Иванъ; а якъ вйтови буде його треба, то й тамъ його найде. Якымъ выйхавъ лышь зъ наймытомъ, абы въ мисти мавъ на кого фуру лышыты. Жинка не йихала, бо не було чого, хоть и не видъ того була бѣ, та вона знала, що Якымъ лышь такъ на неи передъ Ивановъ здався.

Колы Якымъ выйхавъ изъ села, здыбавъ на дорози багато людей: усе по два, тры й бильше на фурахъ. Се булы выборци зъ сусиднихъ силъ.

— Отъ и выбрався я самъ одинъ, — подумавъ соби Якымъ,— якъ дурень,—нибы такый, що зъ нымъ уже ниhto не хоче прыставаты...—Якымъ пожалувавъ, що вже врешти не почекавъ на вйта. Може, се й справди винъ по нього повертавъ?

Чымъ дали йихавъ Якымъ, тымъ бильше подыбувавъ панськи й попивськи повозы та брычкы, жывивськы визкы, та довгы, господарськы возы. Чымъ блыжче було до миста, тымъ маркотнйше йому ставало! Винъ оглядався по дорози, чы не можна бѣ до кого прылучытыся, але никого такого не надыбувавъ.

* *
*

У мисти, Боже мый, кого тамъ не було! Людей тьма тьменна—уси паны, пан-отци та й пысари зъ сусиднихъ силъ. А жывивъ уже—якъ тыхъ тарганивъ! А вси крутылыся та бигалы, якъ посолени. Якимъ прымостывъ безпечно кони та й зачавъ оглядатыся за вйтомъ. Тутъ подыбався винъ зъ чоловикомъ, та кожъ выборцемъ изъ другого села, та й ставъ роспытуватыся про вйта, чы сей його де не бачывъ?

— Ни,—каже выборецъ,—я не бачывъ, але ходимъ, може найдемо.

Ино-що поступылыся, прычелывся до ныхъ жыдокъ изъ найбильшого зайизду въ мисти.

— Кланяюся панамъ выборцямъ!—говорывъ жыдъ, потрясаючы шапку у воздуси.

Выборци йшли, не оглядаючыся. Жыдъ не видступався. Винъ захвалювавъ свои ковбасы, студенець та буханци.

— Иды до лыха!—муркнувъ Якимъ.—Якъ схочу йисты, то й безъ тебе попойимъ!

— А на що вамъ, пане выборецъ, иты десь та й купуваты, колы у мене все можна маты за-дурно?!

— Ха, ха, ха!—засміялыся выборци.—За-дурно дасы, але гроши визьмешъ? Правда?

— Чому гроши?—каже жыдокъ.—Якъ кажу—ни, то ни...

Жыдъ пидйшовъ бльжче й понызывъ голось.

— Чому гроши? Якъ панъ зъ Кивковецъ буде посломъ, то будуть гроши, ковбасы и буханци за-дурно, розуміете?

— Счезай, проклята жыдово!—гукнуло щось надъ ихъ головами, гей-бы зъ гармать выстрилыло.—Ты будешъ людей баламутыты? Юда продавъ Хрыста, а ты, його сынъ вирный, ведешъ людей на зраду!

Якимъ побачывъ Маландевыча. Се бувъ миськый чоловикъ, найбагатшый зъ усихъ мищанивъ, мавъ велику славу й поважання на цилый округъ. Жыдивъ не любывъ на перехидъ и всюды, де лышь заводылы тверезистъ, тамъ винъ першый бувъ и йшовъ на переди зъ хрестомъ. Жыдъ змишався.

— Пане Маландевычъ, пане Маландевычъ! — бовкотивъ невыразно, нызько кланяючыся.

— Мовчы, пся...

Маландевычъ не скинчывъ, бо надбиглы два молоденьки панотци, котри взяли його на бикъ и стали щось потыху говорыты. Жыдъ пропавъ, гей-бы кризь землю провалывся.

* *
*

Передъ радю повитовою, де малы видбуватися выборы, було такъ глитно, що годи було перепхатися, а головы людськи подавалися, нибы хвыли въ ставу, гойдани витромъ. Дали трохы поридше стоялы люде купама й вель всляяки розмовы.

Якымъ зачувъ знакомый голосъ, що доходявъ здалека. Голосъ то пидносился, то зныжався, часомъ гудивъ, нибы хтось говоривъ у порожню бочку, то прытыхавъ—и слова плылы тыхо, спокійно, якъ шепить воды милкого потока. Якымъ оглянувся. Се бувъ пан-отцивъ панычъ. Винъ переходивъ видъ купы до купы людей, просивъ и заклинавъ, абы пошанувалы самы себе, абы показали, що вони люде, газды, русыны, абы не давалыся на пидмову, не зводылыся обицянкамы, не запродувалы своихъ голосивъ.

— Трымайтеся, браття!—говоривъ винъ палко.—Ваша доля у вашихъ рукахъ, видъ васъ залежить доля Руси.

Голосъ його перервався. Винъ палкымы очыма споглядавъ на купы народа й чытавъ зъ ихъ лыць сылу свого слова.

Якымъ не мигъ вынесты того погляду и спустывъ у-нызъ очи. Замороченый гукомъ голосивъ и новымы вражиннямы червакъ сыльно завертывся десь пидъ самымъ сердцемъ и выкыкавъ протяжный довгый биль. Поглядъ молодого чоловіка мишавъ його и прыбывавъ до мисця, а колы винъ зновъ пиднисъ очи и споглянувъ навкругъ себе, намистъ паныча, побачывъ гыдке лыце секвестратора. Секвестраторъ бувъ умученый, якъ косарь въ полудне, а питъ горохомъ ллявся йому зъ чола. Винъ перепхався черезъ купы людей, отерся майже объ Якыма и пишовъ дали. Якымъ оглянувся й побачывъ високу пику и чако жандарма. Секвестраторъ щось йому шептавъ на вухо. Жандармъ подывывся на вси боки. Нарешти ихъ погляды оперлыся о килькохъ людей, видкы Якымови здавалося, що чуе голосъ паныча Ныкольця.

* *
*

Иванъ ишовъ зъ двома людмы и голосно говоривъ:

— Тьфу! до чорта,—сказавъ высокий чоловікъ.—Одынъ сюды, другый туды! Лоточать, що ажъ голова трискае! Чоловикъ вже врешти не знае, що робыты!

— Та на те йе розумъ,—каже Иванъ,—абы чоловікъ знавъ, що робыты.

— Розумъ розумомъ, але въ такой крутни и розумъ не поможе. Говорять—свій, свій, а кажуть выбираты пана!

— Та бо вы не розумієте, о що тутъ иде! Тутъ не йде о те, чы винъ пань, чы мужыкъ, але о те, що Кивковецькый пань— полякъ, а зи Львова—русунъ.

— А що намъ зъ того за корысть?

— Яки вы дывни! Подумайте самы: якъ вы процесуетеся та й не можете самы на термынъ статы, то кому вы даете „пленипотенцію“? Тому, зъ кымъ процесуетеся, чы тому, хто васъ боронить? А зъ кымъ мы найбільше напроцесувалыся, якъ не зъ польськымы панамы? Де подилыся наши лисы и пасовыська? Право мужыцке усюды пропадае, бо винъ темный, непросвиченый. Лышь одни попы та паны русыны ще за намы вступаються. Скажымъ же теперь,—говорывъ Иванъ дали,—скажы самъ, чоловіче: якъ бы ты мавъ за собою право, чы треба бь тоби свидкивъ пидкуплюваты?

Якымови кровъ ударыла до лыця. Маленькый, звытый четверо папирчыкъ засычавъ, а выразни кругли нумера засвистылы, якъ очи гадюкы...

* *
*

Роспочалыся выборы. Майже пры самыхъ дверяхъ рады повитовой стоявъ панычъ Ныкольцо и кожному выборцеви, що переходывъ коло нього, додававъ смилосты й видагы. Якыма хтось сыльно потрутывъ. Се бувъ той самый жандармъ, що говорывъ изъ секвестраторомъ.

— Арештую васъ въ им'я права!—сказавъ винъ до паныча, выпростувавшыся якъ свичка.

— Кого? мене? За що?—запытавъ змишанымъ голосомъ панычъ.

Його блиде лыце ще бильше поблидло, а очи блыснулы гнивомъ.—Вы? мене? За що?—крыкнувъ винъ зновъ зъ усеи сылы.—За те, що я говорю людямъ те, що воны самы повинни знаты? Чому не арештуете тыхъ, що ихъ на зле зводять, гришмы пидплачуютъ?!

А якъ його вже бралы, винъ видвернувся и ще разъ сказавъ:—Люде, трымайтеся!

Його голось звучавъ дывно, и пры ободрюючыхъ словахъ чуты було другый звукъ:—Усе, усе пропало!

Межы людьмы зробывся переполохъ. Якымови немовъ бы ножемъ потягнуло по тили. Винъ остовпивъ. Йому здавалося, що кожний дывывся на нього, показувавъ пальцемъ, що се винъ той збаламученый, пидплачений негідныкъ.

— А що, Якыме, за кымъ будете голосуваты?—запытався його ненадійно вйть из-за плечей.

Якымъ оглянувся, але не сказавъ ни слова.

— Ну, ходимъ! Уже часъ!—сказавъ вйть и пишовъ напередъ.

Якымъ пишовъ за нымъ, абы не стояты на мисци. Але въ души його выколювалася инша, певна, незминна думка: збутыся тяжкого ворога, що вертивъ мозокъ, прошыбавъ душу и палывъ груди.

Въ його голови все перемишувалося, у выскахъ стукало, въ ухахъ дзвонило, а гадка крутылася, перлася гей-бы запертый дымъ у комыни. Одно було ясне: збутыся якымъ небудь способомъ клятыхъ грошей, що палылы розжаренымъ вуглемъ, шпыгалы розжаренымъ зализомъ.

Пить выступывъ на його чоло, а сердце товклося каминемъ. Винъ дывывся на прысутныхъ, бачывъ коже лице, коже порушення, але чому то такъ все було, чому не такъ уси захоувалыся—винъ не знавъ; а в-тимъ йому се було байдуже: його займала одна думка и вся здригалася видразою.

— Якымъ Мачукъ!—заклыкавъ той самый голосъ изъ середыны, що выкыкувавъ другихъ передъ нымъ.

Якымъ выйшовъ на середыну и ставъ передъ столомъ, за котрымъ сыдила комисія.

— На кого даете голосъ?—сказавъ грубый, прысадковатый панокъ.

Якымъ мовчавъ.

— На кого голосуете?—спытавъ панокъ нетерпелыво.

Якымъ мовчавъ, сопивъ, трясса цылымъ тиломъ, ажъ руки у нього тремтылы. Винъ вытягнувъ гроши и поклавъ на стиль.

Паны пры комисіи вжахнулыся.

— Щѡ се?—запытавъ панокъ, пидскочывшы.

Якымови гей-бы каминь спавъ изъ сердца.

Винъ промовывъ чыстымъ, гримкымъ голосомъ:

— Мени далы си гроши, але я ихъ не хочу, кладу тутъ передъ цилою комисією, а голосъ даю на руського посла!—и вымовывъ им'я й призыще пана зи Львова.

Въ зали наставъ прыглушений, довгый шумъ...
— Славно! Славно!—видизвалося килька голосивъ.
Староста почервонивъ, якъ буракъ.
— Въ зали агитуваты не вильно!—крыкнувъ винъ зи злостю,
бо инакше скажу выпровадыты!

* *
*

Голосування тревало вже недовго. Порахували голосы— двадцять голосивъ руськихъ бильше.

Пры комисіи зачалыся гостри переговоры. Видкынено килька голосивъ, де им'я чы призыще було эле вымовлене, але все такы въ корысть Русынивъ выходыла надвыжка. Ніяки выкруты прыятеливъ Кивковецького пана не помагала,—все було въ найбильшимъ порядку.

Вси, що нетерпелыво ждали кинця выборивъ, змишалыся теперь зъ выборцямы. Гамирь и веселисть змагалыся. Кожный радъ бувъ знаты про найменьшу подробыцу, тожъ кожный осибно и вси разомъ голосно росповидалы про недавно пережыти хвыли.

На телеграфи не могли соби даты рады, а весела вистъ летила свитамы.

Жыды, гей-бы скажени, зачалы крычаты: *Vivat!* а межы нымы могли выборци бачыты тыхъ, що ще недавно бигалы за Кивковецькымъ паномъ та й запрошалы на студенець та ковбасы.

Якымъ чувъ, що його им'я переходыло зъ усть до усть.

— Де винъ? Якъ называється? Видкы?—допытувалыся зъ усихъ бокивъ, а де-яки вытягала папиръ и запысувалы.

— Се мій парафіянынъ,—сказавъ гордо старенький пан-отець, пидпровадывшы до Якыма килькохъ своихъ товарышивъ и молодыхъ панивъ.

Пан-отци й паны стали Якымови виншуваты, а де-котри й цилувалыся. Одному ажъ слъозы крутылыся въ очахъ, колы винъ стыскавъ Якымову руку и говорывъ:

— Колы вже такыхъ маемо селянъ, то Русь не пропаде, але пропадутъ іи ворогы, бо наридъ прыходытъ до пизнання, чымъ винъ йе и чымъ повиненъ буты!

Якымъ не мигъ опам'ятатыся. Його брало дыво, винъ споглядавъ на себе немовъ на яку загадку. Що се мало буты за

пизнання, про котре йому говорылы, винь не розумивъ; чувъ лыше, що въ нимъ видзывалося якась незвисне вищування, якыйсь незнаний доси голосъ...

— Чого вси ти люде такъ побываються, чого борються, плачуть? Чы въ тимъ не ховається щось бильше, якъ винь доси добачавъ? Чы не крыється бильша сыла, що всихъ тыхъ людей переймае одною душею, що и въ нимъ збудыла немовъ нове жыття? Але то ти вси почуття перемагала радисть, несказане глыбоке вдоволення.

Винь вернувъ до-дому якъ п'яный, хочъ горилкы й до рота не бравъ. Жинка вже не могла диждатися.—Що Якымъ зробыть изъ гришмы?—палыло и нетерплячкою видъ килькохъ днивъ. Та колы вчула, що винь гроши видавъ, розсердылася.

— Отъ и розумне зробывъ!—сказала гнивно.—Люде ради бъ, кобы видкы гроши роздобуты, а винь мавъ та кынувъ чортови въ зубы!

— Эй, жинко, дай спокій!—сказавъ Якымъ, стягнувшы бровы.— Ты того не знаешь и не розуміешъ, то и не мишайся! То не добри булы гроши...

Жинка втыхомырылася. Злыхъ грошей вона не хотила. Кажуть, що крадене вдесятеро видпаде, а злый грихъ, не дай Боже, мигъ бы звесты на ни на-що и циле газдивство.

* *
*

Колы Якымъ другои дныны рано збудывся, то перша думка була—питы до пан-отця и спытатысь за паныча Ныкольця. Але се було ще трохы за-рано; ледве що зорило, а темни сумракы ще не зовсимъ прояснылыся.

Винь выйшовъ на двирь. Витерь, що видъ недили усе зрывався зи сходомъ сонця ы перешкоджавъ сіяты, утыхъ, и можна було надіятыся, що колы вже не буде його зранку, то не буде и черезъ день, або хочъ до полудня.

Вчерашній день пишовъ для газдивства марно,—треба було те надолужыты. Винь заклыкавъ жинку й обое взялыся скоренько до работы.

Вже сонце пидбигло вгору, колы Якымъ выйиздавъ фурую зъ обійстя. На вози лежавъ мишокъ зъ насиннямъ, а поверхъ драбыны була прыв'язана зализна борона. Дорога вела по-пидъ

попивство. Якымъ кывнувъ на хлопця, абы йихавъ у поле, а самъ вступывъ до пан-отця. Майже на самимъ порози здыбався зъ панычемъ. Винъ трымавъ въ одной руци газету, а въ другой капелюхъ.

— А добре, що вы тутъ,—сказавъ, побачывшы Якыма.— Я шо йно хотивъ иты до васъ прочытаты, що пышуть газеты. Слушайте!

Якымъ слухавъ и своимъ ушамъ не вирывъ, яки то тамъ діялыся надужыття; та все те поборолы чесни выборци, що зъ малымы выемкамы стоялы, якъ одынъ мужъ. Де-яки булы названи по имени, а мижъ першымы стояло й им'я Якыма, яко непоборымого борця, що прылюдно завстыдавъ ворогивъ и кынувъ имъ въ лыце пидкупнымъ грошемъ.

Якымъ не знавъ, де очи диты, а свить ишовъ передъ нымъ кругомъ. Ледве прыгадавъ соби, чого прыйшовъ, и змигъ роспытатыся, що се и якъ діялося зъ панычемъ.

Рано, колы чыстывъ збижжя, бувъ уже зовсимъ спокойный, а теперъ зновъ розгорилася въ нимъ кровь. Занятый розбурханымы думкамы винъ и не стямывся, колы ставъ на поли.

Винъ, ще недавно никому незвисный чоловикъ окримъ своего села, сьогодни ставъ голосный на цилый свить! Про нього пышуть, говорятъ, хвалять його за чесный и добрый учынокъ!

Йому ажъ лячно робылося, колы винъ нагадавъ ти непевни та темни хвыли, колы то його думкы хылылыся на вси боки, колы не знавъ, що робыты, и бувъ бы може скорше зробывъ протывно...

* *
*

Та не лышь його им'я вырынуло зъ тыхого закутка, але въ його души выйшла така сама змина: винъ нибы прочувъ, провидывъ. Винъ пизнавъ, що та земля, по котрій винъ ходыть, на котрій видъ дида-прадида стоить його хата, ти зелени нывы, горы, долины, та рилля, на котру винъ кыдае зерно, все те—одна велика руська земля! А винъ, ии правый властытель, коренный газда, винъ мае про неи дбаты, упомынатися о ии права!...

* *
*

Сонце, прыкрыте тоненькою хмаркою, кыдало свое тепле проминня. Могучи весняни сылы рослы, потужнили. Усюды кы-

пило жыттямъ и працею, усюды щось рухалося, бренило по зиллю, трави й водахъ. Земля распарылася. Зъ свижои рилли рсходывся якыйсь дывный запахъ,—запахъ добре звисный Якымови.

Якымъ здригнувся. Се бувъ запахъ мужыцькои кривавыци и поту. Сей запахъ перемагавъ уси инши розворушени думкы и давнимъ правомъ панування запытувавъ, чы той выбраный Якыма голосомъ панъ зи Львова обитре той кривавый пить зъ мужыцького чсла, чы зменьшыть податкы й дачкы, чы верне право до затраченои земли, заринкивъ, лисивъ и пасовыськъ?

Якымъ опустывъ голову й задумався...

Його уста дывно зложылися и винъ вымовывъ стыха:

— Не-зна-ты!...

